

Volume I

A Lingua Galega: *Historia e Actualidade*

ROSARIO ÁLVAREZ BLANCO

FRANCISCO FERNÁNDEZ REI

ANTÓN SANTAMARINA

(editores)

11692461

INSTITUTO DA LINGUA GALEGA

**A LINGUA GALEGA:
HISTORIA E ACTUALIDADE
ACTAS DO I CONGRESO INTERNACIONAL**

**16-20 DE SETEMBRO DE 1996
SANTIAGO DE COMPOSTELA**

VOLUME I

Rosario Álvarez Blanco
Francisco Fernández Rei
Antón Santamarina
(editores)

Rou
G 20

dir 1
1

67/05 G

Universität Tübingen
Fakultätsbibliothek Neuphilologie

Congreso Internacional A Lingua Galega: historia e actualidade (1º. 1996. Santiago de Compostela)

A Lingua Galega: historia e actualidade : actas do I Congreso Internacional, Santiago de Compostela, 16-20 de setembro de 1996 / [organizado polo] Instituto da Lingua Galega ; Rosario Álvarez Blanco, Francisco Fernández Rei, Antón Santamarina (editores). - Santiago de Compostela : Consello da Cultura Galega : Instituto da Lingua Galega , 2004. - 4 v. : 24 cm

DL VG-681-2004. - ISBN 84-95415-80-1 (V. I). - ISBN 84-95415-81-X (O. C.)
I. Lingua galega-Congresos e asembleas. I. Álvarez Blanco, Rosario, ed. lit. II. Fernández Rei, Francisco, ed. lit. III. Santamarina, Antón, ed. lit. IV. Instituto da Lingua Galega. V. Consello da Cultura Galega

© CONSELLO DA CULTURA GALEGA
Pazo de Raxoi, 2º andar
Praza do Obradoiro s/n
15705 Santiago de Compostela
Tel. 981 957 202 Fax 981 957 205
correo@consellodacultura.org

© INSTITUTO DA LINGUA GALEGA
Praza da Universidade, 4
15782 Santiago de Compostela
Tel. 981 563 100 Fax 981 572 770
ilgsec@usc.es

A LINGUA GALEGA: HISTORIA E ACTUALIDADE

Deseño de cubertas · Táktika Comunicación. Vigo

Maquetación

María del Carmen Pérez González

ISBN: 84-95415-80-1 (Volume I)

ISBN: 84-95415-81-X (Obra completa)

Depósito legal: VG-681-2004

Realización · Táktika Comunicación. Vigo

Gracias a Mauro. Ímoslle ceder a palabra a Johannes Kabatek.

J. KABATEK

SITUACIÓN E PERSPECTIVAS DA SOCIOLINGÜÍSTICA GALEGA

1. Cando se estudia a situación sociolingüística do galego e se consideran os traballos realizados nos últimos vintecinco anos, hai que destaca-lo impresionante desenvolvemento dunha disciplina case inexistente en Galicia antes dese tempo¹. En xeral, creo que se pode dicir que nestes momentos a Escola Lingüística de Santiago é unha das máis activas no ámbito da lingüística románica e que os traballos sociolingüísticos aparecidos nos últimos anos e mailos que se están a preparar nestes momentos tanto en Santiago coma nos outros centros de estudos sociolingüísticos, A Coruña e Vigo, dan testemuño dunha actividade que foi condicionada, por unha banda, pola situación política e económica de Galicia e de España en xeral, e, pola outra, pola escola lingüística —principalmente dialectolóxica— que se comezou a formar nos anos sesenta e desenvolveu o seu labor cunha intensidade cada vez máis acentuada nos anos setenta e oitenta e ata a actualidade. Sen embargo, hai tamén moitas lagoas e moitos campos onde case todo está por facer. O que máis chama a atención é a produción relativamente baixa de traballos que non traten cuestións de socioloxía da linguaxe senón cuestións de socio-lingüística no sentido amplo da investigación dos fenómenos lingüísticos no contexto social², concentrándose na investigación lingüística interna e non na mirada sobre a lingua desde fóra. Quero dicir: se pregunto se unha persoa determinada fala galego ou non, obteño un dato máis ben sociolóxico e só en parte lingüístico. Se pregunto, en cambio, “cal é o galego que fala unha persoa determinada, cales son as características que presenta e cal é a relación destas características coa situación social (ou coa “ecoloxía”)³”, a cuestión vólvese máis ben lingüística. A sociolingüística inclúe tódolos estudos referidos á variación lingüística entre os diferentes grupos sociais, así mesmo como a variación diatópica e diafásica nunha comunidade, pois cada variedade lingüística é identificadora do grupo que a emprega. A nivel da comunidade, as variedades identifican os grupos. A nivel do individuo, este identifícase cun grupo ou con varios grupos a través da variedade ou das variedades que emprega e móvese ademais entre os diferentes grupos empregando diferentes variedades³.

Galicia é un dos países onde máis estudos de socioloxía de linguaxe se teñen realizado⁴. Desde o primeiro e modélico traballo de Ayestarán/De la Cueva do ano 1974 publicáronse varios estudos nesta liña, investigando primeiro a situación de certos grupos

¹ Vid. Regueira 1996, pp. 60-112.

² Vid. Romaine 1982, pp. 3-13.

³ Vid. Coseriu 1992, pp. 174 ss.

⁴ Para unha visión de conxunto vid. González González 1994.

(como a dos alumnos de E.X.B., da igrexa, do ensino, da universidade, etc.) e que culminan no grande proxecto sobre toda a comunidade lingüística, o *Mapa Sociolingüístico Galego*⁵, que inclúe non só os datos usuais neste tipo de traballos (como por exemplo os incluídos no *Mapa Sociolingüístico* da Comunidade Autónoma Vasca⁶) senón que chega máis alá intentando abranguer tamén datos acerca de comportamentos lingüísticos, actitudes lingüísticas, etc. O *Mapa Sociolingüístico Galego* é, en canto á cantidade dos datos recollidos, a pesquisa sociolingüística máis exhaustiva realizada en España e, dentro do que eu coñeza, no mundo enteiro. Con esta exhaustividade dos estudos de macrosocioloxía da linguaxe, contrasta a relativa escasez de estudos propiamente sociolingüísticos e, sobre todo, microsociolingüísticos. As explicacións hainas que buscar, por un lado, nas tradicións das escolas predominantes e nas preferencias dos investigadores. Os traballos realizados seguen moitas veces as mesmas liñas, como adoita ocorrer en xeral nas escolas lingüísticas, chegando a resultados moi importantes, pero non saíndo ás veces dos presupostos tradicionais. Por outro lado temos tamén algo que poderíamos denominar como un certo “tabú” da investigación: nunha situación que desde o punto de vista de moitos é desesperante, parece ás veces máis axeitado falar das tendencias positivas que dos problemas. Hai, ó mellor, certos reparos ante a inseguridade de pisar terreos novos, reparos que en parte tamén derivan dunha valoración atinada da realidade. Moitos dos que hoxe en día están interesados na situación sociolingüística do galego non mostran só interese científico, senón que forman parte da sociedade tamén como persoas politicamente comprometidas, ou atópanse dentro dunha serie de discusións e de polémicas que dificultan ou imposibilitan a visión obxectiva ou “neutra” dos fenómenos⁷. Os que queren, por exemplo, que se vexan os resultados positivos da galeguización dos últimos anos, ó mellor evitan certos tipos de traballos porque intúen que os resultados tal vez non estean a favor dos seus fins, e os que queren, en cambio, que se produzan cambios na política lingüística, buscarán outras propostas que dean apoio ós seus argumentos.

Dado o breve tempo de existencia e a experiencia relativamente limitada da sociolingüística galega, tamén se tende a considerar como completos traballos que en realidade só ofrecen información parcial. Se contrastáramos, por exemplo, os datos do *Mapa sociolingüístico galego*, aparentemente tan favorables para o galego, co comportamento real dos falantes, decatáramonos de que non son datos sobre o que realmente fan senón sobre o que *opinaron* os falantes nunha situación determinada de pesquisa: son datos

⁵ Vid. os primeiros dous volumes publicados a base de datos do *Mapa*: Fernández Rodríguez/Rodríguez Neira 1994 e 1995.

⁶ Vid. Gobierno Vasco-Secretaría General de Política Lingüística: *Mapa sociolingüístico. Análisis demolingüístico de la comunidad autónoma vasca derivado del padrón de 1986*, Vitoria-Gasteiz 1989.

⁷ Evidentemente, unha visión completamente “neutra” sempre é unha utopía imposible de alcanzar, pero hai situacións e estudos que permiten achegarse máis a este fin ca outros. E nunha situación conflictiva no presente, vista desde dentro, sempre é máis probable a parcialización e haberá máis dificultade de visións “neutras”.

sobre o *belief* e non o *behavior* dos informantes⁸, e hai que tratalos e interpretalos como tales. A situación galega é moi sensible a cuestións lingüísticas, e as respostas —sobre todo en canto ás *actitudes* lingüísticas— corresponden, polo menos en parte, a unha orientación cara á corrección situacional ou política (*political correctness*) vixente no momento da pesquisa. Ademais, poden producirse variacións segundo moitos factores, como por exemplo a forma lingüística na que pregunta o investigador (e non só se pregunta en galego ou en castelán, senón en *que galego* ou en *que castelán* pregunta), a idade que ten; a institución (real ou imaxinaria) que representa para o informante, incluso a forma en que vai vestido, etc.⁹. Isto non lle quita mérito a este traballo exhaustivo, pero restrinxe a información que ofrece.

2. Non é aquí, sen embargo, o lugar axeitado para presentar unha especie de lamento abstracto e pouco constructivo, cousa sempre fácil de facer e de pouco rendemento. Será mellor falar dalgúns posibles campos de investigación aínda non suficientemente aproveitados pola sociolingüística galega. Comezarei por algúns conceptos *teóricos* aproveitables e farei despois algunhas propostas de traballos concretos que habería que realitzar.

En canto á teoría, paréceme que habería que aproveita-los resultados doutras disciplinas, de traballos menos coñecidos e só indirectamente relacionados coa situación galega, pero relacionables con ela. Nos estudos dos crioulos e dos procesos de criouliación, por exemplo, atópanse numerosos fenómenos e termos aplicables á situación galega¹⁰. Nos traballos sobre a morte das linguas invéstanse desenvolvementos lingüísticos ben aplicables a certos sectores da sociedade galega e que foron pouco aproveitados, polo de agora, polos sociolingüistas de aquí¹¹. Unha das ramas máis fructíferas da lingüística aplicada das últimas décadas son os estudos de adquisición de segundas linguas. En Galicia, grupos enteiros de falantes aprenderon o galego nun proceso de adquisición de lingua segunda, e entre eles os fenómenos normalmente individuais xa chegan a crea-las súas tradicións: hai moita experiencia neste campo, e habería que adaptala e aproveitala¹². Foron aínda pouco seguidas en Galicia as propostas de estudos prag-

⁸ Esta distinción, formulada orixinalmente por Gordon W. Allport, é fundamental en tódolos estudos baseados no xuízo dos falantes. Para os problemas do concepto de "actitudes" en xeral, vid. Agheyisi/Fishman 1970.

⁹ Vid. Nelde 1983, pp. 6 ss., e a miña recensión do primeiro estudio-piloto para o *Mapa sociolingüístico* (Kabatek 1995).

¹⁰ Son en parte comparables os desenvolvementos de certos crioulos, por exemplo, as simplificacións do sistema galego resultantes do contacto co castelán. É aplicable á variación entre castelán e galego a noción de "continuo" entre linguas como foi desenvolvida nos estudos dos crioulos, etc. (vid. Bickerton 1973 e Kabatek 1996, pp. 31-37).

¹¹ Vid. por exemplo os traballos publicados no número monográfico sobre este tema da revista *International Journal of the Sociology of Language* 12 (1977).

¹² Vid. a introducción e visión de conxunto de Larsen-Freeman 1991/1994. Sobre o caso galego vid. Kabatek (no prelo). Un dos fenómenos máis estudados é, por exemplo, o da fosilización de estados incompletos de

máticos das linguas en contacto tal como foron elaboradas por Lluís Payrató e Joan Argente e nas que se recomenda o estudio pragmático do valor socio-simbólico da variación lingüística en situacións conflictivas¹³. A metodoloxía sociolingüística está sendo aplicada cada vez máis tamén en cuestións históricas, e este segue sendo un terreo pouco explotado pola lingüística histórica galega¹⁴. E así poderíamos seguir cunha longa lista. Non hai que pensar que o bo veña sempre de fóra; ás veces a exhaustiva introducción de conceptos estranxeiros só confunde e leva ó puro "name-dropping", o adorno dos estudos con nomes exóticos e conceptos ás veces incomprensibles. Pero as iniciativas doutros campos poden dar, nalgúns casos, perspectivas diferentes e enriquecedoras sobre o propio mundo. O máis importante, e o fin de toda investigación, é sempre *dici-las cousas como son*¹⁵; por eso a tarefa primaria do investigador non é a de coller un concepto e intentar aplicalo á forza a unha situación, senón ó revés: observa-la situación, ve-los fenómenos e despois busca-los conceptos axeitados para describilos. A situación sociolingüística galega é coñecida intuitivamente por calquera que ande máis ou menos esperto pola terra, pero o que é xa moito menos claro é como se pode describir e con que método se pode investigar. Nesta liña van as seguintes propostas: da intuición, única maneira de percibi-las cousas na súa totalidade, á parcialización axeitada para unha descrición adecuada.

3. Primeira proposta. Intuitivamente, sabemos máis ou menos quen fala galego e quen non. Sabemos tamén onde e cando se fala galego, e coñecemos ata certo punto as condicións do cambio de código ou os factores que determinan que un falante empregue unha ou outra lingua. Pero máis alá da intuición hai poucos estudos sobre este tema, estudos que dean máis información que as enquisas á base de cuestionarios impresionistas. Rafael Lluís Ninyoles introduciu o termo de *auto-odi*, "auto-odio", termo moi usado

aprendizaxe, segundo a chamada "hipótese de pidginización" (Schumann 1978). Hai un caso xa famoso que serviu de exemplo en varios traballos sobre adquisición de segundas linguas: un emigrante chamado Alberto, de Costa Rica, que vive nos Estados Unidos e non avanza na súa competencia do inglés e segue falando, mesmo despois de moito tempo, un inglés híbrido con trazos parecidos a un *pidgin*, que satisfai as necesidades limitadas de dominio da segunda lingua, xa que Alberto se move case exclusivamente entre hispanofalantes. Na comunidade galega actual hai moitos "Albertos", e non son casos individuais, senón xa grupos enteiros.

¹³ Vid. Argente/ Payrató 1991, e Argente/ Lorenzo 1993, ambos con exemplos galegos. En Vigo, Anxo Lorenzo está actualmente a prepara-la súa tese de doutoramento nesta liña.

¹⁴ Vid. Romaine 1982.

¹⁵ O que, por unha banda, é un dito popular, é pola outra un dos principios fundamentais da ciencia occidental que remonta ata Platón. No *Sophistes* (263b) distínguese entre o enunciado certo e o falso ("Λέγει δὲ αὐτῶν ὁ μὲν ἀληθῆς τὰ ὄντα ὡς ἔστιν περὶ σοῦ"). Eugenio Coseriu sempre o cita, en forma lixeiramente modificada ("τὰ ὄντα ὡς ἔστιν λέγειν"), como máximo principio da ciencia (entre outros lugares no discurso de entrada á Academia de Heidelberg, en: *Jahrbuch der Heidelberger Akademie der Wissenschaften* 1977, pp. 107-108). Nas categorías leibnizianas do coñecemento, isto significa chegar á *cognitio clara distinctio adaequata*: á obxectividade das cousas (vid. G. W. Leibniz, "Meditationes de cognitione, veritate et ideis", in: *Kleinere Schriften zur Metaphysik*, Darinstdt 1965, p. 36).

tamén cando se fala da situación do galego; pero sempre como algo abstracto e parcial, polémico ás veces, pero nunca usado con tódalas consecuencias que conleva¹⁶. Xa Kurt Lewin, un dos primeiros en aplicar este termo, o incluía nunha ampla teoría da identidade do individuo no contexto social e das forzas de gravidade dos grupos competentes que actúan sobre el¹⁷. En vez de repeti-los termos superficiais e xerais de *lingua A* e *lingua B*, que son bos para unha descrición impresionista e abstracta dunha situación global —e poden ser bos tamén para as esixencias políticas nas que se intenta sacar proveito da superficialidade e das xeneralizacións, pero non serven para a análise científica— en vez de seguir con termos semellantes, habería que estudar onde o galego é en realidade lingua B e onde é lingua A; cales son os factores que o condicionan, con traballos intensivos sobre o comportamento dos falantes, traballos que se poden realizar tanto no mostrador dunha tenda coma nunha parada de autobús, na cafetería dunha facultade, na familia ou mesmo no Mercado de Lugo¹⁸, escollendo, claro está, non lugares arbitrarios, senón lugares de dinamismo que deixen ve-los factores da respectiva elección.

Segunda proposta. A sociolingüística galega debería andar con moito tino co uso das palabras “castelán” e “galego” e ter en conta que non son termos para definir un só sistema lingüístico, senón dous sistemas dinámicos con numerosas variedades, formas de transición e fenómenos de mestura. Sabemos por exemplo que xa hai formas dun chamado “galego” que a través de certos trazos expresan que o individuo que as emprega pertence ou quere pertencer ós grupos que normalmente falan castelán, e hai formas de castelán en Galicia que son claros marcadores de galegitude. De feito, sabemos intuitivamente de que grupo forma ou quere formar parte un falante escoitando como fala. Os individuos sitúanse no espazo social a través da súa fala. Presentándolle gravacións de distintos falantes, un falante con oído bo que coñeza unha certa cantidade de variedades lingüísticas do galego, é capaz de atribuílas a grupos de falantes máis ou menos definibles. A identificación está condicionada pola biografía lingüística do individuo e pola súa finalidade social e reflíctese tanto na súa forma de falar coma tamén nas súas ideas metalingüísticas. Como se puido ver nun estudio que fixen sobre algúns falantes en Santiago, é sorprendente o paralelismo destes tres factores: biografía, características da fala dun individuo e ideas metalingüísticas do mesmo¹⁹. Un estudio sobre as relacións destes tres factores haberíao que estender sistematicamente a outros ámbitos, ás distintas situacións sociolingüísticas do país: ¿que é o que pensan os falantes sobre certos grupos de falantes, sobre certas formas lingüísticas, e cal é a relación do que pensan e opinan coa súa propia forma de falar e maila súa biografía? Un estudio deste tipo, con información extensa sobre cada informante, e é máis fácil de realizar do que parece:

¹⁶ Vid. Ninyoles 1969, pp. 71-86 e Kabatek 1994.

¹⁷ Lewin 1948.

¹⁸ Vid. Rodríguez Yáñez 1995.

¹⁹ Kabatek 1996.

unha norma principal na investigación sociolóxica (e tamén lingüística ou científica en xeral) é que cando os fenómenos se repiten cunha clara regularidade non cómpre estudialos *ad infinitum*: non fai falta ir a cada parroquia e falar con cadaquén, pero cómpre unha mostra *representativa* dos fenómenos²⁰.

Terceira proposta. Sería de moitísimo interese realizar estudos sobre a variación e interacción lingüísticas en certos espazos sociais. Desde os anos sesenta xa se realizaron varios traballos importantes sobre as falas de certos puntos dentro da xeografía lingüística galega. Estes traballos tiñan, sen embargo, un enfoque principalmente dialectolóxico, aínda que nalgún deles xa se mencionaran outros factores (sociolóxicos, de actitudes, de conciencia lingüística, etc.)²¹. Saíndo do mundo da mera perspectiva diatópica, habería que facer estudos da situación lingüística actual con todo o seu dinamismo e a súa variación nas aldeas, nas vilas, e tamén nas cidades. Tarefa urxentísima sería por exemplo a elaboración dun estudio amplo sobre a cidade de Compostela, dada a súa relevancia no proceso de normativización e normalización galegas como sede das institucións máis importantes (radio, televisión, a universidade máis forte, parlamento, etc.) e centro principal de gravidade lingüística. Poderíase facer un estudio interesantísimo respectando non só os factores diatópicos (p.e. zona vella vs. zona nova, barrios do centro e da periferia), senón tamén de competencia lingüística *real* dos individuos (que linguas fala, cando as fala e onde), os factores de prestixio das distintas variedades e tamén a descrición das distintas variedades (p.ex. o suposto *galego culto*, elaborado e consciente, vs. o galego “inconsciente”); o grao de interferencias do castelán nos diferentes falantes; os discursos metalingüísticos (que é o que pensan os falantes sobre as linguas e, dentro das linguas, sobre diversas formas, cales son as formas consideradas “vulgares”, “cultas”, “malas”, “boas”, “literarias”, “anticuadas”, etc.). Importante sería tamén busca-los núcleos de innovación lingüística, por exemplo a influencia da linguaxe coloquial urbana (p.ex. madrileña) en certos lugares da zona nova e na xente nova, a influencia dunha linguaxe dos medios de comunicación entre os grupos ligados a eles, a creación dunha linguaxe de teatro, etc. Habería que realizar un proxecto amplo, con estudos detallados destas e doutras cuestións.

Cuarta proposta. Tería que ser estudiado sistematicamente e en varios ámbitos o papel das interferencias lingüísticas. Dada a situación do galego —tanto histórica como actual— da súa proximidade co castelán, o ensino recente, os factores de prestixio, etc., o contacto co castelán segue e seguirá sendo durante moito tempo o factor máis determi-

²⁰ O principio da representatividade dos datos foi tamén a base da dialectoloxía e xeografía lingüísticas tradicionais. Se foi criticado xusto neste ámbito (vid. por exemplo Marcellesi 1981, p. 6), non quere dicir que non sexa válido como principio, senón que é errónea a presuposición de homoxeneidade onde non a hai, é dicir: o investigador non debe deixar de estudar a variedade ata encontrar homoxeneidade, e se non a atopa deberá intentar estudar a regularidade do dinamismo ou da heteroxeneidade, e algunha regularidade hai case sempre, sendo toda actividade humana dalgún xeito antientrópica e ordenadora (se ben que non sempre con éxito).

²¹ Vid. p.ex. o traballo de Xosé Luís Regueira Fernández: *A fala do norte da Terra Chá. Estudio descriptivo*. Tese de doutoramento, 2 vols. Santiago 1989.

nante do futuro do galego. O estudo das interferencias no momento da creación de tradicións de falar novas e o castelán que actúa como modelo inconsciente de prestixio sobre o galego, son factores aínda pouco estudados e case só coñecidos por intuición. Habería que investiga-la influencia mutua das linguas en tódolos ámbitos da sociedade e tamén en tódolos campos da lingua, é dicir, non só en canto a algúns feitos morfolóxicos ou lexicais, senón tamén en campos menos estudados como a sintaxe ou a entoación.

4. En torno á situación sociolingüística concreta, é sabido que de momento se poden observar tres fenómenos xerais con respecto á lingua galega: *perda*, *mantemento* e *recuperación* de falantes. Os tres fenómenos correspóndenlles tres tipos de evolucións *internas* á lingua: xeralmente, a *perda* ou o abandono do uso do galego é o derradeiro paso dunha progresiva castelanización que comeza polo léxico para pasar despois á gramática, producindo formas híbridas de transición entre as dúas linguas, sinais da próxima morte da lingua segundo os estudos de Dressler e outros²². Pero tamén hai reaccións en contra desta tendencia, reaccións en forma da recuperación do uso por parte de falantes sobre todo urbanos ou chegados ó mundo urbano²³. E hai mantemento do uso da lingua galega en moitos ámbitos, tanto naqueles onde o castelán case non ten presenza e onde segue habendo unha situación social tradicional ligada ó galego, coma tamén noutros, onde baixo outras condicións xa habería perda (a recuperación urbana non deixa de produci-los seus efectos tamén sobre o país enteiro, xa que as tendencias urbanas se estenden tamén á Galicia rural, non tanto a través dos medios de comunicación galegos, xa que estes, excepcións á parte, ben pouca identificación permiten, senón, por riba de todo, a través do ensino).

Non hai que perder de vista esta *recuperación urbana*, porque é o movemento máis importante para o futuro da lingua. Na conversión da sociedade galega nas últimas décadas²⁴ aumentou fortemente a comunicación dentro do país, e isto, entre outros factores, leva a un aumento da gravidade dos centros urbanos en zonas anteriormente máis illadas. A recuperación urbana non é claramente localizable, pero sen dúbida ten núcleos en tódalas cidades e nalgunhas vilas, co centro máis importante, como xa sinaléi, en Santiago de Compostela. Dentro desta recuperación pódense distinguir tres grupos, sen confíns claros, que son máis ben tendencias predominantes ca grupos ben definidos:

²² Vid. Dressler 1988.

²³ Ás veces, en Galicia evítase falar da importancia social do mundo urbano e do seu predomínio na xerarquía sociolóxica das sociedades actuais, considerándose o galego un medio de resistencia tamén do mundo tradicional e rural fronte ó mundo urbano. Poderíase pensar que o galego tería máis forza de resistencia se rexeitara o mundo urbano actual e se fomentara a súa sociedade tradicional. Eu creo, sen embargo, que só a progresiva galeguización do mundo urbano pode garanti-lo futuro da lingua e que a forza da tradición é un factor que se pode (e se debe) aproveitar nesta galeguización como antípoda á globalización e á perda de identidades locais na sociedade contemporánea.

²⁴ Vid. Fernández Rodríguez, neste volume, e a nota anterior.

a) falantes de lingua materna galega que pasaron a un uso e mantemento conscientes da lingua (e por eso están incluídos na recuperación, xa que o que falan non é o seu dialecto materno, senón tamén unha forma nova de galego, con intervención consciente, recuperación de léxico, ausencia de certos castelanismos, etc.);
 b) falantes de lingua materna castelá e uso restrinxido de galego, sobre todo no ámbito profesional. Son un tipo curioso de *semifalantes*²⁵, con coñecementos moitas veces monoestilísticos, indicadores –se non houbera outros grupos– dunha próxima morte da lingua; falantes que na súa forma de falar mostran que en realidade non son galegofalantes ou polo menos non son falantes nativos;
 c) falantes con presenza do galego no ámbito familiar pero con lingua materna castelá, consecuencia da diglosia familiar aínda moi estendida que produce o comportamento de falar castelán na transmisión lingüística cara ós fillos. Estes falantes, cando queren recupera-lo galego, teñen que atravesar un cambio de lingua, duro nalgúns casos e menos duro noutros, e chegan despois a un uso consciente do galego, castelanizado en parte pero con intentos de progresiva galeguización. Estes “neofalantes conscientes” forman, xunto cos falantes do primeiro grupo de falantes nativos con intervención consciente, a “vanguardia” deste apoio urbano que tanto precisa a lingua galega para a súa supervivencia²⁶. Serán poucos en relación co total da poboación, pero na lingüística histórica sábese que as innovacións non soen vir das masas en principio, senón de pequenos grupos desde os que se estenden. A condición é que estes grupos teñan un certo prestixio, un certo *poder*. E con isto xa entramos no problema de fondo: as relacións entre lingua e poder. ¿Por que non se critica máis na sociedade o uso híbrido que do galego fan moitos dos políticos e dos xornalistas?²⁷ Porque teñen poder e poden permitirse falar como falan. Pero, ó mesmo tempo, hai que preguntarse: ¿por que os neofalantes e os falantes nativos con intervención consciente non falan *castelán*, se se di que é a lingua A e eles a saben perfectamente? ¿Porque o galego tamén ten poder, é lingua A entre eles, e eles xa non se teñen que someter á presión da lingua de contacto, xa que pasaron por ela e, en parte, superárona!²⁸ Esta posición social pri-

²⁵ Vid. Dorian 1973.

²⁶ No País Vasco, o *Euskaldun berri*, o “falante novo”, é un factor importantísimo na recuperación do idioma. En Bilbao, por exemplo, en 1986, máis da metade dos euskaldúns alfabetizados eran neofalantes, chegando estes case a metade da totalidade dos euskaldúns na provincia de Álava (Gobierno Vasco. Secretaría General de Política Lingüística: *Mapa sociolingüístico. Análisis demolingüístico de la comunidad autónoma vasca derivado del padrón de 1986*, Vitoria-Gasteiz 1989, p. 164).

²⁷ Dressler (1988, p. 188) sinala que a falta de reaccións puristas é sinal da decadencia dunha lingua e da aproximación da súa morte: “One sociological symptom of terminal decay is the lack of puristic reactions against the massive interference from the dominant language [...]. The resultant semi-speakers fail to notice such ‘corruption’, while older flum speakers tend to give up correcting them.”

²⁸ Evidentemente, os “neofalantes conscientes” seguen sendo neofalantes, e a súa solidariedade coa lingua adoptada sempre será tamén unha solidariedade adoptada; ó mesmo tempo, manterán probablemente debaixo da superficie unha lealdade relativamente alta coa súa lingua materna: se cambia o marco ecolóxico, poderían

vilexiada, claro está, tamén deixa trazos na lingua, e o galego urbano consciente, aínda que se distancie da lingua híbrida dos políticos e dos medios de comunicación, tamén se distancie do galego dialectal. No presente podemos observar, neste galego urbano, tendencias de achegamento en ámbalas direccións, cara á inclusión de elementos casteláns e cara á inclusión de elementos dialectais galegos. É un proceso de "new linguistic change around us" (Labov 1972, p. 260), de cambio lingüístico observable diante dos nosos ollos, un cambio claramente relacionado con factores extralingüísticos e explicable, polo tanto, só en termos sociolingüísticos.

5. Para os estudiosos, Galicia é un tesouro sociolingüístico de moita riqueza, os fenómenos están á espera de seren estudados para mellor coñecemento da situación da lingua e como base para unha planificación lingüística eficaz. O momento é oportuno en Galicia para unha auténtica vangarda sociolingüística, sen esquecer, claro está, as tradicións científicas nas que nos encontramos e das que debemos ser continuadores. Deste xeito, a sociolingüística galega poderá aportar resultados de grande valor non só á lingüística galega, senón á romanística e á lingüística xeral.

BIBLIOGRAFÍA

- Agheysi, Rebecca e Joshua A. Fishman (1970): "Language Attitude Studies. A Brief Survey of Methodological Approaches", in: *Anthropological Linguistics* XII, pp. 137-157.
- Argente, Joan A. e Lluís Payrató (1991): "Towards a pragmatic approach to the study of languages in contact", in: *Pragmatics* 1, pp. 465-480.
- Argente, Joan A. e Anxo M. Lorenzo (1993): "Reorganización formal y función social en una lengua minoritaria: un exemplo del contacto gallego-castellano", in: *Nueva Revista de Filología Hispánica* XLI, N° 1, pp. 177-199.
- Ayestarán Aranz, Margarita e Justo de la Cueva Alonso (1974): *Las familias de la provincia de Pontevedra en 1974. Galleguidad y conflicto lingüístico gallego*, Sevilla: Instituto de Ciencias de la Familia.
- Coseriu, Eugenio (1992): *Competencia lingüística. Elementos de la teoría del hablar*, Madrid: Gredos.
- Dorian, Nancy C. (1973): "Grammatical change in a dying dialect", in: *Language* 49, pp. 413-328.
- Dressler, Wolfgang (1988): "Language Death", in: F. Newmeyer (ed.): *Linguistics: The Cambridge Survey*, vol. 4: *Language: The socio-cultural context*, Cambridge: CUP, pp. 184-192.
- Fernández Rodríguez, Mauro A. e Modesto A. Rodríguez Neira (eds.) (1994): *Lingua inicial e competencia lingüística en Galicia*, A Coruña: Real Academia Galega/ Seminario de Sociolingüística Galega.

volver a cambiar á lingua materna e son polo tanto falantes -por moi comprometidos que estean- que menos garanten o futuro cos falantes nativos galegos. A longo prazo, só unha recuperación de falantes nativos poderá salva-la lingua

- (eds.) (1995): *Usos lingüísticos en Galicia*, A Coruña: Real Academia Galega/ Seminario de Sociolingüística Galega.
- González González, Manuel (1994): "Galegisch: Soziolinguistik", in: *Lexikon der Romanistischen Linguistik* VI, 2, Tübingen: Niemeyer, pp. 46-66.
- Kabatek, Johannes (1994): "Auto-odi: Geschichte und Bedeutung eines Begriffs der katalanischen Soziolinguistik", in: Gabriele Berkenbusch e Christine Bierbach (eds.): *Zur katalanischen Sprache: historische, soziolinguistische und pragmatische Aspekte*, Frankfurt/ Main: DEE, pp. 159-173.
- (1995): Recensión de: Seminario de Sociolingüística da Real Academia Galega (ed.): Estudio sociolingüístico da comarca ferrolá. Fase previa ó Mapa Sociolingüístico de Galicia, A Coruña: Real Academia Galega 1993 (Cadernos de Lingua, Anexo 1), in: *Sociolingüística* 9, pp. 160-162.
- (1996) *Die Sprecher als Linguisten. Interferenz- und Sprachwandelphänomene dargestellt am Galicischen der Gegenwart (Beihefte zur Zeitschrift für Romanische Philologie, Vol. 276)*, Tübingen: Niemeyer.
- (no prelo) "A segunda lingua como primeira: un caso particular de adquisición de segundas linguas", in: J. Oro (coord.): *Estudios de adquisición de linguas segundas, actas do coloquio de Lugo*.
- Labov, William (1972): "The Social Setting of Linguistic Change", in: W. Labov: *Sociolinguistic Patterns*, Oxford 1972, pp. 260-325.
- Larsen-Freeman, Diane e Michael H. Long (1991/1994): *An Introduction to Second-Language Acquisition Research*, London: Longman 1991 (versión española: *Introducción al estudio de la adquisición de segundas lenguas*, Madrid: Gredos 1994).
- Lewin, Kurt (1948): *Resolving Social Conflicts: Selected Papers on Group Dynamics*, New York: Harper & Brothers.
- Marcellesi, Jean-Baptiste (1981): "Bilinguisme, Diglossie, Hégémonie: Problèmes et tâches", in: *Langages* 61, pp. 5-11.
- Monteagudo, Henrique e Antón Santamarina (1993): "Galician and Castilian in contact: historical, social and linguistic aspects", in: *Trends in Romance Linguistics and Philology*, vol. 5: *Bilingualism and Linguistic Conflict in Romance*, ed. por Rebecca Posner e John N. Green, Berlin/ New York: Mouton de Gruyter, pp. 117-173.
- Nelde, Peter Hans (1983): "A case for a linguistics on languages in contact", in: P. H. Nelde (ed.), *Vergleichbarkeit von Sprachkontakten*, Bonn: Dümmler, pp. 3-13.
- Ninyoles, Rafael Ll. (1969): *Conflicte lingüístic valencià: substitució lingüística i ideologies diglòssiques*, València: L'Ham.
- Regueira Fernández, Xosé Luís (coord.) (1996): *Guía bibliográfica de lingüística galega*, Vigo: Xerais.
- Rodríguez Yáñez, Xoán Paulo (1995): *Estratexias de comunicación nas interaccións cliente-vendedor no mercado da cidade de Lugo*, Tese de doutoramento: Universidade da Coruña.
- Romaine, Suzanne (1982): *Socio-Historical Linguistics: Its Status and Methodology*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Schumann, John H. (1978): "The Relationship of Pidginization, Creolization and Decreolization to Second Language Acquisition", in: *Language Learning* 28/2, pp. 367-379.

H. MONTEAGUDO

Gracias ós participantes pola exposición e ós presentes pola paciencia, pola atención que prestaron. Abrimos unha quenda de intervencións para a que temos vinte-vintecinco minutos.

D. FERNÁNDEZ LAMAS

Cando os enquisados para o *Mapa Sociolingüístico Galego* se declaran bilingües, ¿están describindo a realidade ou facendo unha declaración de intencións? Non dubido que se consideren bilingües, senón se realmente o son.

Teño un amigo que non falaba galego nin na clase de galego, así e todo, nunha enquisa do Instituto declarábase bilingüe. Eu penso que o fixo por crelo o "politicamente correcto". A min, que haxa tanto bilingüe, resúltame cando menos curioso.

M. FERNÁNDEZ

En realidade, nós dividimos os bilingües en dous grupos; a categoría bilingüe como tal non figura nas nosas opcións de resposta; as opcións son "só galego", "máis galego ca castelán", "máis castelán ca galego" e "só castelán". O meu colega de mesa, o Prof. Kabatek, referíase hai un momento ó problema da correspondencia entre a autopercepción das conductas e as conductas reais. Trátase, naturalmente, dun problema importante, e por iso eu quixera polemizar un pouco, xa que nas mesas redondas o público espera tamén que os membros da mesa discrepen entre si. Nesa liña, eu quero recordar que os poucos estudos sobre o uso de dúas linguas que se teñen ocupado deste problema e nos que se compararon as respostas dadas polos individuos acerca da súa conducta lingüística coa conducta real amosan unha correlación alta entre a conducta declarada e a conducta observada. Isto quere dicir que nos podemos fiar bastante de que, se un individuo nos di que fala "máis galego ca castelán", realmente o fai. O resultado é distinto, en cambio, cando o que está implicado é o uso de variedades dialectais fronte á lingua estándar; nestes casos as correlacións tenden a ser baixas, de xeito que hai bastantes individuos que afirman que o que falan eles é a lingua estándar e, mesmo cando están a dicir iso, están a utilizar unha variedade dialectal. Pero cando hai unha conciencia en torno a que dous conxuntos de variedades forman linguas diferentes, as respostas dos individuos son bastante fiables.

Logo, claro, non se trata de ser bilingües sen máis, senón de "falar máis galego" ou "falar máis castelán", e non vexo eu que sexa tan difícil para un individuo decidir cal destas dúas modalidades de bilingüismo é a súa. Máis estrañeza me producen os que responden que son monolingües (en galego ou en castelán), porque iso contrasta moito coa miña percepción, coa miña experiencia da realidade. Eu non coñezo a ninguén que sexa consistentemente monolingüe, tal vez por iso me custa traballo aceptar como fiables estas respostas; mesmo os que din que son monolingües en castelán usan ás veces frases en galego, ou introducen algunha palabra en galego, ou cantan a Rianxeira (o que tamén forma parte da conducta lingüística) e poden facer e fan outras moitas cousas en galego. Xa que logo, o que probablemente non existe son os monolingües.

J. KABATEK

Pois, eu non creo que nunha situación sociolingüística un tanto delicada como a galega os falantes, polo menos en certos ámbitos, digan realmente sempre o que fan, ou sexa, que o que digan sobre as súas actitudes corresponda ás súas actitudes reais. Eu mesmo sei de casos de xente que lle puxen o micrófono diante preguntando: ¿cal é a lingua que che gusta máis? ou ¿cal é a lingua que falas máis? e contestaron, segundo a situación e a maneira de preguntar, unha cousa ou outra. Fixen unha pesquisa con locutores dos medios de comunicación galegos con este tipo de preguntas. Poden ser casos excepcionais, pero comprobei que estes falantes, sabendo que eu estaba facendo un estudio sobre a lingua galega, demostraron unhas actitudes tremendamente positivas con respecto ó galego. Pero cando apagaba a miña gravadora, cambiaban ó castelán. Os datos directos non os puiden utilizar, só os utilizo para sinalar que hai que ter coidado con este tipo de traballos. Se un locutor me di que o galego é a lingua que máis fala, a lingua na que mellor se expresa, que leu trinta ou máis libros galegos e que fixo non sei cantas cousas en galego, e se despois analizo a súa forma de falar e me dou conta de que está chea de interferencias do castelán que un galegofalante nunca tería, ou que a fonética é máis castelá ca galega, comezo a dudar; e nalgúns casos xuraría incluso que este falante nunca falou nin fala galego fóra do seu ámbito profesional. Non quero dicir que sexa mala intención da xente nin que teñan ganas de mentir, pero sempre se quere contestar tamén un pouquiño no sentido da pregunta; e ó mellor o entrevistado tamén sabe quen lle paga ou cal é a vontade xeral na sociedade: quero dicir que a resposta sempre está condicionada dalgún xeito polas circunstancias. Evidentemente, tamén hai respostas completamente fiables. Pero tamén hai sectores profesionalmente comprometidos coa lingua nos que se atopa xente que non se atreve a dicir en público cal é a súa actitude e o seu comportamento real, porque se o dixeran, caeríalle-lo pelo.

H. MONTEAGUDO

Por favor, ide pedindo palabras do público, aínda que agora lle imos dar a vez de contraréplica a Mauro e despois xa hai... Ben, pois fale.

Imos facer unha quenda, logo de público. Mauro terá oportunidade de replicar despois.

R. LORENZO

É que neste país hai moita mentira e moito disimulo. Realmente, eu nas cousas que facedes vós non creo moito, porque enganar tremendamente. A xente non di a verdade e non fai falta que teñan diante as preguntas que lles facedes. Hai moito cinismo, sobre todo se se lles pon a determinadas persoas un micro diante. Eu quérovos comentar un feito que ocorreu estando eu presente. Unha persoa importantísima neste noso pequeno país, que tivo un cargo político moi importante, en discordancia coa súa suposta militancia galeguista, e que segue a ter unha posición importantísima dentro da cultura galega

ga, botou unha vez un discurso incendiario nun acto organizado por un periódico da capital, no que dixo que había que falar galego, fose ben ou mal, que o importante era falar galego e non castelán. Despois do discurso, mesmo algúns dos representantes do periódico, sempre castelanfalantes, estaban entusiasmados e dicían que tiña razón, que case os convencera para pasar ó galego. Pois ben, dous minutos despois de acaba-lo discurso e cando xa estabamos de pé, este gran personaxe con discursos incendiarios achégase a dous familiares que asistían ó acto e que saben falar galego ¿e que fai? Comeza a falar en castelán con eles. Esa é a realidade do noso país.

H. MONTEAGUDO

Había outra palabra pedida alí e xa hai máis.

M. GONZÁLEZ

Imos ver. Creo que a maior parte das persoas son conscientes en maior ou menor grao das conductas lingüísticas básicas que teñen. Eu pregunto: ¿cantos dos que estamos aquí non sabemos cando falamos galego e cando falamos castelán? Se os que estamos aquí somos quen a diferenciar perfectamente a lingua que utilizamos, parece que é lóxico pensar que as persoas que responderon ás enquisas teñen esa mesma capacidade. Outra cousa distinta é a apreciación que o propio usuario poida ter sobre cuestións como o grao de corrección da lingua que utiliza ou problemas deste tipo, que entrañan unha maior dificultade.

Por outro lado, cómpre ter en conta a magnitude da mostra. Ante unha pregunta como: *¿Vostede fala só galego, só castelán, máis galego ca castelán ou máis castelán ca galego?*, pode haber un certo número de persoas que se engane, pero se consideramos que se fixeron moitos miles de enquisas, máis de trinta e oito mil, eses casos anecdóticos van ter moi pouco peso. As desviacións que pode haber son realmente, dentro do cómputo global, insignificantes.

Outro terceiro aspecto que non se pode esquecer é que un cuestionario sociolóxico ben feito é un todo estruturado, e nel hai certos mecanismos de control que actúan como garantes da fiabilidade da enquisa. Hai casos de repetición da mesma pregunta formulada de distinta maneira, para corrobora-la coherencia nas respostas: se o informante non contesta o mesmo, hai que desconfiar. Existe ademais no cuestionario un número considerable de preguntas que están interrelacionadas: se alguén contesta que fala só galego, pero posteriormente cincuenta preguntas máis abaixo, cando se lle pregunta sobre a lingua que utiliza co médico, responde que castelán, evidentemente algo falla.

Con isto quero dicir que as enquisas do *Mapa sociolingüístico de Galicia* están feitas dun modo serio e rigoroso. Claro que sempre hai unha pequena marxe de erro, pero non nos podemos enganar: a enquisa deste traballo está feita con coherencia, seguindo unha metodoloxía ben planificada, e a marxe de erro nos datos é realmente mínima, polo que podemos te-la seguridade de que, gústenos ou non, a realidade é basicamente a que aparece reflectida nos datos do MSG.

H. MONTEAGUDO

Hai dúas palabras alá no alto, ¿son sobre este tema? Non, entón se vos parece antes ímoslle dar a palabra a Mauro porque ten a réplica e despois volvemos a outros asuntos.

M. FERNÁNDEZ

Estou de acordo en que o realmente difícil é investigar a conducta real, e non a autopercepción da mesma. O exemplo que puña Johannes Kabatek é ilustrativo: a un investigador que vén cun micrófono e cunha gravadora, falando galego, falando ademais un galego que se percibe como estranxeiro (pois aínda que o galego de Johannes é excelente, non deixa de ter un certo sotaque de estranxeiro), a ese investigador hai que falarlle en galego, mesmo se a lingua habitual do individuo é outra; en situacións deste tipo a investigación da conducta lingüística real é realmente moi difícil. Pero, en cambio, cando se pregunta pola lingua habitual, pola lingua non marcada, ¿que é o que vostede usa habitualmente, cando está na casa relaxado, ou cando está cos amigos, etc.? Eu penso que ante estas preguntas a xente confúndese moi pouco. Ademais, como nos dicía Manuel González, está o control da coherencia nas respostas. A correlación entre lingua habitual e lingua inicial é elevadísima, roza o 1, que é a correlación perfecta; os entrevistados que din que teñen como lingua habitual o galego din o mesmo cando se lles pregunta cal é a lingua que falan coa muller, a que falan cos pais, a que falan cos amigos, a que falan cos veciños, etc. A min paréceme moi difícil manter consistentemente a mentira (no peor dos casos) ou mesmo manter consistentemente unha autopercepción distorsionada ó longo dun extenso cuestionario. E nese sentido, eu creo obviamente que os datos que manexamos son fiables.

Pero á parte disto, temos outro problema, e é que, sexan os datos fiables ou non, non temos outro xeito de acceder extensivamente á conducta real, senón é a través da indagación na autopercepción da mesma. A investigación da conducta real leva moito máis tempo, esixe outros datos e outras técnicas de recollida, de xeito que só podemos investigar a conducta de moi poucos individuos, e nunca imos saber se eses contados individuos que temos investigado intensivamente con tanto esforzo son realmente representativos do conxunto da poboación. Polo tanto, aínda con tódolos problemas que se teñen mencionado, certos procesos necesitan unha exploración cuantitativa, aínda que se poida complementar despois con outro tipo de exploracións; e esa exploración cuantitativa é o que quixemos facer nós.

H. MONTEAGUDO

Entón imos cambiar un pouco de asunto se vos parece.

J. KABATEK

Só un par de frases máis sobre isto: non estou de acordo coa idea de que se dous millóns de persoas din o mesmo debe ser certo. Pode haber un certo clima de opinión, ben coñecido nos estudos sociolóxicos, onde por exemplo está ben visto opinar ben sobre

unha lingua aínda que se use outra; entón a mera cifra non vale como proba. No *Mapa Sociolingüístico* vese por exemplo que hai un clima bastante a favor do uso da lingua galega. Pero ó mesmo tempo, baixan considerablemente as cifras cando se pregunta se é preferible o ensino de matemáticas en castelán ou en galego. ¿Por que? ¿Será porque as cifras son máis complicadas en galego? ¿Ou é simplemente que nesta pregunta se reflicta mellor o que realmente pensan os falantes sobre o galego?

E en canto á cantidade de falantes, paréceme mellor escoller poucos falantes representativos e investigalos ben, que non investigar a milleiros pero de maneira superficial.

M. FERNÁNDEZ

Moi brevemente. Xustamente ese tipo de variación nas respostas é unha razón máis para crer que os datos son fiables, o mesmo que o son as propias variacións internas. Aquí non hai unha conciencia metalingüística que leve a dous millóns de persoas a dicir que falan galego, senón máis ben ó contrario. Nós temos atopado máis galegofalantes alí onde esperabamos atopalos, e menos alí onde esperabamos atopar menos (nas cidades, na poboación máis nova, etc.). Se houberese esa conciencia metalingüística que leva a responder que se fala galego aínda que non se fale, logo teríamos que preguntarnos por qué non afecta á totalidade da poboación, por qué non afecta a todos aqueles que nos dixeron que falaban en español (e que resultaron ser tamén os que esperabamos que fosen). Penso que tal vez deberíamos rematar con este tema, xa que hai outras persoas que desexan intervir.

H. MONTEAGUDO

Se vos parece deixamos o tema, que ademais se presta a matizacións, porque non é o mesmo a resposta sobre a conducta que a resposta sobre actitudes, non é o mesmo a resposta dun político que corre o risco de levar unha patada e que está nun acto público ca unha persoa doméstica e que está respondendo privadamente, é dicir, préstase moito a matizacións e hai outros temas... Alá hai unha man pedida e logo despois outra aquí e logo outra aquí abaixo.

F. TATO PLAZA

Ben, eu quería preguntar se tedes datos, é dicir, os datos de uso das dúas grandes urbes galegas Vigo e A Coruña non son substancialmente distintos e..., se hai datos de actitude entre estas dúas cidades, tendo en conta a variación do concepto cidade da que falastes antes.

M. FERNÁNDEZ

Tanto Vigo como A Coruña figuran entre as cidades cunha menor presenza do galego. En canto ás actitudes, os datos saíran dentro de pouco, pero podo anticipar que hai moi pouca variación, en xeral, entre os diversos sectores da nosa mostra. Só ten importancia unha lixeira variación que vai no sentido de observar unha mellor actitude na xente máis

nova, probablemente como consecuencia dun contacto co galego no ensino. Agora ben, eu entendo que os datos sobre actitudes si que poden espertar algo de escepticismo, e, mesmo no prólogo, como xa veredes cando saia o libro, dicimos que as actitudes son moi difíciles de investigar, e as actitudes lingüísticas aínda máis cás actitudes ante outros temas como o racismo, etc. Queda moi feo hoxe, mesmo para un racista, recoñecer que o é. Neste asunto das actitudes si que é posible que teñamos obtido moitas respostas "politicamente correctas", pero non en cambio no que se refire ó uso lingüístico e á lingua inicial.

H. MONTEAGUDO

Aquí hai outra palabra pedida.

X. ROSALES

Só dous puntos. O primeiro é con respecto á idade. Os resultados que Fernández daba, Mauro Fernández, eran resultados a partir de dezaseis anos, ¿non é certo? Eu penso, é a miña propia experiencia, non teño datos estatísticos, pero eu penso que a situación dos nenos das vilas que teñen menos de dezaseis anos é moito peor, moito máis seria do que aquí se está dicindo. E, neste senso, teño que agradecerlle, por exemplo, a Kabatek que sexa honesto, que este é un tema en que é difícil ser honesto porque nos xogamos moito, pero hai que selo, hai que selo. Eu agradézolle a el que o fose e penso que isto é moi importante.

Segundo punto: a adquisición. É moi diferente adquirir unha lingua como lingua materna que como segunda lingua, moi, moi distinto. Eu non sei ata que punto a xente que está aquí presente coñece as teorías lingüísticas pero a adquisición da lingua 1 é unha adquisición, é innata, é unha disposición innata por parte dos individuos. Os individuos adquirena porque están predispostos a adquirila. A adquisición da segunda lingua é unha adquisición cualitativamente diferente. É unha aprendizaxe. A diferenza entre unha adquisición e a aprendizaxe é cualitativamente moi, moi grande. Polo tanto, aínda que haxa cambios de falantes que comecen co castelán e logo pasen ó galego —é moi agradecido e todos o queremos— a súa adquisición é moi diferente; é unha aprendizaxe, non é unha adquisición. Isto é un punto moi importante porque o que realmente queremos é que haxa moitos falantes en galego que teñan a lingua galega como lingua 1, é dicir, adquirida de maneira innata, de maneira predisposta. Nada máis.

M. FERNÁNDEZ

Como fun mencionado, parecería que debo responder, pero non percibín ben se había algunha pregunta. Paréceme que máis ca dunha pregunta tratábase dunha opinión súa. Ten razón en que a situación entre os menores de dezaseis anos pode ser bastante peor. Na metodoloxía de mostra escolleita por nós, eses menores non eran facilmente investigables. A nosa mostra foi seleccionada exclusivamente ó azar, o cal implica establecer rutas aleatorias, ir chamando en moitas portas, etc., e os enquisadores traballan polo día,

durante as horas nas que os nenos están na escola. Polo tanto, os nenos non son tan accesibles neste tipo de mostras. Hai, con todo, bastantes traballos sobre os nenos, feitos polo ICE, e que efectivamente amosan datos moi negativos, aínda que as mostras non son representativas, precisamente porque o método de selección é aproveitar as concentracións de nenos nas escolas. Pero non en toda Galicia os datos son tan negativos. Eu estiven hai poucos días en Laxe e observei que a maioría dos nenos que estaban a xogar na rúa falaban galego entre si. Moraña, pode ser diferente, e polo que respecta a Oleiros, que coñezo bastante ben, a miña experiencia coincide coa súa: eu en Oleiros non escoito a moitos nenos falar en galego.

X. ROSALES

Lémbrolle que para ter unha lingua como primeira lingua é moito antes dos catorce anos, moito antes dos dez anos, moito antes dos cinco anos. Entón, facer investigación sobre este tipo de xente, sobre os nenos, é crucial porque a adquisición da primeira lingua remátase moi, moi pronto, ó cabo dos dous anos, tres anos, fases importantísimas na adquisición da primeira lingua xa teñen pasado. Son como interruptores que se cambian e xa non hai nada que facer. É xenético, é innato. Entón, polo tanto, a investigación con estes nenos é crucial, absolutamente crucial. Nada máis.

M. FERNÁNDEZ

Trátase dun tema absolutamente discutible. O que probablemente sexa innato é a capacidade de linguaxe. Non hai ningunha predisposición innata a adquirir unha lingua determinada. Esa capacidade de linguaxe pode, sempre que o *input* lingüístico sexa dabondo, desembocar nunha adquisición paralela de dúas linguas cando ambas están presentes no ambiente do neno; é dicir, que hai moitos casos nos que o galego non é propiamente unha segunda lingua. Supoño que entre os presentes haberá moitas persoas, e eu cóntome entre elas, que, aínda procedendo de ambientes que eran basicamente castelanfalantes, non teñen memoria de cando nin de cómo aprenderon o galego; eu, por moito que me remonte no tempo, non me lembro de cómo foi ese proceso, e supoño que esa é unha experiencia compartida por moitos de nós.

J. KABATEK

Aquí hai tamén un problema de diferenza xeracional. No caso de moitos dos que agora pertencen á xeración dos estudantes xa é distinto pois moitos son de lingua materna castelá e pasaron por un cambio de lingua completamente consciente do que si teñen memoria.

Pero a outra cuestión non me parece tan grave: evidentemente hai moita diferenza entre primeira lingua e segunda e entre os procesos psíquicos que comporta a respectiva aprendizaxe. Pero no noso caso creo que esas diferenzas son bastante reducidas porque as estruturas profundas entre as linguas románicas son moi parecidas, e por exemplo entre a sintaxe do castelán e a do galego hai moi pouca diferenza. Non nego que sexa un factor importante, pero entre dúas linguas tan semellantes non sei...

H. MONTEAGUDO

Antes de cederlle a palabra ó público tamén quería eu apuntar dúas cousas brevemente. Unha, eu non me fiaría en absoluto das impresións subxectivas da miña experiencia aquí ou a miña experiencia alá, porque son impresións que estatisticamente se demostran falsas, dependen moito do ambiente no que te movas, da experiencia túa persoal, con que xente andas. Moitas veces esas impresións son enormemente subxectivas. Logo eu tamén na liña un pouco do que di Mauro relativizaría a importancia de cal sexa a primeira ou a segunda lingua aprendida, porque entre outras cousas temos a experiencia histórica de linguas coma o hebreo que desaparecera, ninguén as tiña como primeira lingua, e que hoxe son primeira lingua de moita xente. Entón, eu creo que eso é relativizable.

Pero tiñamos outra palabra pedida aquí no público.

M. J. HERRERO VALEIRO OU X. P. RODRÍGUEZ YÁÑEZ

Primeiro unha observación sobre o primeiro tema de discusión. Cando se discutía sobre todo por aquí diante coa mesa entre os dous primeiros conferenciantes da mesa daba a impresión de que pretendiamos entre todos ou entre os que discutían definir que é o comportamento lingüístico e ata onde chega o comportamento lingüístico. Queríamos abranguer o comportamento dos locutores para ser capaces de dicir, ata aquí chegamos na investigación e a investigación está rematada. Eu subscribo no meu traballo a perspectiva interaccionista e sen embargo debo admitir e incluso o fago con goce que a perspectiva interaccionista é incapaz, afortunadamente para os locutores, de delimitar o comportamento lingüístico e de coñecer ó cen por cen o seu comportamento. É unha aproximación, polo tanto, a aproximación interaccionista é unha aproximación. Outra aproximación coas mesmas carencias, pero carencias paralelas e comúns ás dúas, é a aproximación cuantitativa.

En segundo lugar quería sumar á experiencia vital, á historia sociolingüística que comparto con moita xente, por suposto con Mauro Fernández, de aprendizaxe simultánea de dúas linguas e abundar en que se non nos fiamos de que esto sexa posible mal o ten o galego.

H. MONTEAGUDO

Hai outra palabra pedida aquí. Se alguén quere falar, e é un momento, si, porque xa temos o tempo contado.

X. RÁBADE PAREDES

Quería centrar de novo o debate en torno á ineficacia da chamada política lingüística, que, en rigor, non existe. Non hai un compromiso dos responsables nin de normalizar o galego nin tan sequera de protexelo. E entre políticos incompetentes, pais e educadores estamos estafándolles a lingua ás xeracións futuras. Galicia ha pagar caro o paso deste Atila.

En 1991, a Dirección Xeral de Política Lingüística, a través de concurso de méritos, convocaba 10 prazas de Coordinadores Docentes de Galego (unha función similar en Cataluña constaba nesta data de algo máis de 100 membros) co obxectivo de orientar o labor dos Equipos de Normalización dos centros. Pois ben, observando a realidade da lingua nos establecementos educativos de Galicia, constatamos o feito, en xeral consentido, de actuacións antinormalizadoras. Había e hai, en cambio, un enorme cinismo, aproveitado pola Administración ó máximo, consistente en dar por boas enquisas (positivas) sobre o uso do idioma que na verdade non se efectuaran. Non sabemos que instancias intermedias puideron falsear tales inquéritos, anque, iso si, un pode sospeitalo.

Como coordinador docente (sempre incómodo para os lacaios do poder que fan que fan), seguí durante tres cursos 25 centros de EXB e BUP e dei conta á administración educativa do incumprimento case sistemático da Lei, maiormente no relativo á escolarización dos falantes ó ingresaren nos centros. Respondéuseme que eses non eran os datos das enquisas nin os "informes" de directores e inspectores. ¿Comprobarán eles a saúde da lingua sentados nos despachos?

Continúei insistindo, desta vez como opinante, nas páxinas da prensa. (Hoxe os novos "censores" xa lograron calarme.) A raíz do comentario dunha carta á opinión subscrita polos alumnos de COU do Instituto da Xunqueira (Pontevedra), o señor Director Xeral da inexistente Política Lingüística, o inefable Regueiro, por medio dun penoso e triste oficio, conminoume a denunciar ante esa institución, no prazo de dez días, o que eu sostiña como pensador libre nun artigo de prensa.

Tiven a inmensa sorte de poder estenderme con detalle sobre o inquisitivamente demandado (nunca durante os tres anos na función fomos oficialmente recibidos como tal colectivo) e acompañei duplicado ó Presidente da Xunta de Galicia, presidente á súa vez dunha chamada Comisión de Normalización Lingüística.

A resposta a algúns de nós chegounos hai moi pouco. Neste momento xa non existe Coordinación Docente. É dicir, non existe o menor seguimento específico nos centros de Galicia dun tema tan serio como a normalización do idioma. Ninguén ergueu a voz. Nin os sindicatos, nin os políticos, nin tan sequera a Mesa... Os que non toleramos incumprimentos da Lei tan descarados fomos cesados e devoltos ós centros. Xa non lles perturbamos o "bilingüismo harmónico". ¡Viva o cinismo!

LUZ MÉNDEZ

Quería saber que opinión merece ós outros membros da mesa a figura que o profesor Kabatek denominou *neofalante consciente*.

H. MONTEAGUDO

É que a pregunta é tan xeral que verdadeiramente non sei... Se podes especificar máis en qué sentido queres saber a opinión porque...

LUZ MÉNDEZ

Se entendín ben, para o profesor Kabatek, o neofalante consciente no medio urbano é unha figura clave na recuperación da lingua ¿non? Entón, interesábame saber a opinión de dous sociolingüistas galegos sobre ese tema. ¿Mellor?

H. MONTEAGUDO

Si, agora entendo mellor, máis que nada a orientación da pregunta porque...

Eu non sei, particularmente penso que a existencia de neofalantes galegos no medio urbano é un índice, entre outros, dunha determinada dinámica sociolingüística e neste caso dunha dinámica sociolingüística favorable ó galego en principio, así en xeral. Para dar unha avaliación máis detallada pois habería que ter en conta outras variables sociolingüísticas, como se relacionan con esta. Pero eu penso que, en principio, pois simplemente é un índice de que polo menos nalgún terreo o galego gaña usuarios e gaña espazos de comunicación.

M. FERNÁNDEZ

A figura do neofalante paréceme en xeral positiva, pero tamén ten o seu lado negativo. Eu desde logo preferiría que fosen máis importantes os falantes tradicionais, e penso sobre todo na profunda modificación que está a sufrir o galego, especialmente en certos aspectos prosódicos. Alonso Montero ten escrito reiteradamente sobre isto. Salvadas a conciencia favorable ó galego e a boa vontade de moitos destes neofalantes, o certo é que en moitos casos o que se fai e case unha simple substitución léxica do castelán polo galego, e iso ten certo perigo. Neofalantes ocasionais, por exemplo, son boa parte dos locutores dos medios de comunicación, e cando os escoitamos case nin nos decatamos de que están falando en galego. Isto pásalle mesmo a xente que vén de fóra. Hai poucos días, un colega catalán non se decatara de que na televisión estaban a falar en galego ata que eu lle fixen reparar nesa circunstancia. E os individuos que teñen un forte acento galego son rexeitados para ocupar eses postos, porque se pensa que soan un pouco pailáns, que teñen demasiado acento galego e polo tanto non poden ser dobradores ou locutores. Hai, logo, un aspecto positivo, que é obviamente o feito de falar galego, e un aspecto negativo se eses neofalantes pasan a ser o pivote que vai soportar a recuperación da lingua.

H. MONTEAGUDO

É o que lle dicía a Luz do que dixo Mauro, que ó mellor eu entendín mal a túa pregunta. Hai neofalantes e neofalantes; hai neofalantes oportunistas que profesionalmente están esixidos e hai logo, non, moitos neofalantes nalgún sentido, como o propio Mauro dicía, moitos dos que estamos aquí podemos ser neofalantes. A miña resposta ía para estes segundos porque non percibía que ó mellor tamén te podías referir ós primeiros.

J. KABATEK

Estes segundos son os falantes ós que me refiro cando distingo entre neofalantes "profesionais" e neofalantes "conscientes". Hai neofalantes "profesionais" que viven naquela

illa lingüística alá en San Marcos e non saen dela, porque cando saen falan castelán. Os "neofalantes conscientes", sen embargo, están en contacto con falantes de sempre, por exemplo aquí mesmo nesta universidade onde hai contacto entre distintos grupos de falantes e hai tamén un proceso de converxencia entre eles. Estes "neofalantes conscientes" que empregan o galégo en tódolos ámbitos son un grupo moi importante e posiblemente unha das grandes forzas para a lingua, porque quen cambia conscientemente de lingua fai un esforzo moi grande, un esforzo que normalmente tamén se reflicta na súa conducta social á hora de impoñer ou de intentar impoñer-la lingua na sociedade. Un caso aínda máis extremo a este respecto é tal vez o do País Vasco, onde os neofalantes urbanos son probablemente o grupo máis activo no proceso de normalización; entre os euskaldúns bilbaínos de 15 a 35 anos, por exemplo, a maioría son falantes de lingua materna castelá que pasaron conscientemente a empregar-la lingua vasca no seu uso de tódolos días.

H. MONTEAGUDO

Gracias a todos pola atención.

SECCIÓN 9 SOCIOLINGÜÍSTICA